

Pennod 201 – Un Llais Cymru – Y Wedd Strategol ar Gyngorau Cymuned a Thref

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Helo a chroeso i'r Gyfnewidfa, podlediad a gynhyrchir gan Archwilio Cymru.

Fy enw i yw Beth Smith ac rwy'n gweithio i'r tîm Cyfnewidfa Arfer Da. Archwilio Cymru yw'r corff archwilio sy'n gyfrifol am archwiliadau ariannol a pherfformiad sector cyhoeddus datganoledig Cymru. Mae hyn yn amrywio o Lywodraeth Cymru i'ch cyngor cymuned a phopeth rhyngddynt.

Mae'r bennod heddiw yn ymwneud â chynghorau cymuned a thref yng Nghymru. Cynghorau cymuned a thref yw'r rhan fwyaf lleol o'n democratiaeth ac maent yn chwarae rhan annatod yn swyddogaeth ein cymunedau yng Nghymru. Maent yn darparu llais democrataidd i'n pentrefi a'n trefi a strwythur ar gyfer gweithredu.

Mae 731 o gynghorau cymuned a thref yng Nghymru gyda thua 8,000 o gynghorwyr yn gwasanaethu eu cymunedau. Mae cynghorau cymuned a thref yn amrywio llawer o ran maint a chyllidebau o'r ardaloedd gwledig i drefi compact, ond maen nhw i gyd yn gweithio i wasanaethu eu cymunedau a gwella ansawdd bywyd.

Maent yn cael eu hariannu'n bennaf gan y praesept sy'n ymddangos yn eich bil treth gyngor. Yr asedau cymunedol mwyaf cyffredin sy'n cael eu darparu gan gynghorau cymuned a thref yw neuaddau pentref a dinesig, caeau chwarae a mannau agored, llochesi, goleuadau a llwybrau troed.

Mae ganddynt hefyd y pŵer i wneud unrhyw beth y maent yn ystyried a fydd yn debygol o wella lles economaidd, cymdeithasol neu amgylcheddol ardal. Yn y bennod hon byddwn yn rhannu enghreifftiau o brosiectau lle mae'r cynghorau cymuned neu dref yn gweithio i wneud gwahaniaeth cadarnhaol i les yr ardal yn ogystal â dathlu rhai o'r pethau da maen nhw'n eu gwneud i'w cymunedau. Byddwn yn trafod rhai o'r heriau maen nhw'n eu hwynebu hefyd.

Felly gadewch i ni eich cyflwyno i'r panel.

Lyn Cadwallader (Prif Weithredwr, Un Llais Cymru)

Bore da, Lyn Cadwallader ydw i, Prif Weithredwr Un Llais Cymru.

Paul Egan (Dirprwy Brif Weithredwr a Rheolwr Adnoddau, Un Llais Cymru)

Helo, Paul Egan ydw i, Dirprwy Brif Weithredwr a Rheolwr Adnoddau Un Llais Cymru.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Diolch am eich amser gyda ni heddiw. Felly mi wnawn ni gychwyn gyda cwestiwn eang, ond beth yw rôl cynghorau cymuned a thref?

Lyn Cadwallader (Prif Weithredwr, Un Llais Cymru)

lawn, felly rwy'n credu eich bod wedi cyfeirio ato yn y cyflwyniad, Bethan, ond o'n safbwynt ni, mae'r prif rolau yn ymwneud â darparu gwasanaethau lleol. Maent yn darparu ac yn cynnal ystod eang o fwynderau lleol, a all gynnwys rhandiroedd, parciau a mannau agored, canolfannau cymunedol a neuaddau, llochesi bysiau, toiledau cyhoeddus, goleuadau stryd, biniau sbwriel, digwyddiadau, gwyliau a bysiau cymunedol.

Mae'r gwasanaethau hyn yn amrywio yn dibynnu ar faint ac adnoddau'r cyngor, ond mae rôl y sector cyngorau cymuned a thref wedi ehangu ac rydym yn ymwneud fwyfwy â materion amgylcheddol a phethau fel yr agenda argyfwng costau byw.

Yr ail fath o faes rydyn ni'n ei weld fel prif rôl yw cynrychioli'r gymuned mewn gwirionedd. Maent yn gweithredu fel llais y gymuned leol, gan gynrychioli barn trigolion i'r awdurdodau unedol, datblygwyr, heddlu lleol a gwasanaethau ieuchyd, ac yn wir llywodraeth genedlaethol. Maent hefyd yn ymgynghorwyr statudol ar faterion cynllunio, sy'n golygu bod rhaid ystyried eu barn.

Ac mae'r trydydd math o brif rôl, fel rydyn ni'n ei weld, yn ymwneud â gwella ansawdd bywyd. Mae cyngorau ledled Cymru, y 731 o gynghorau cymuned a thref, yn cychwyn neu'n cefnogi prosiectau megis cynlluniau lleoedd, canolfannau cymunedol, prosiectau ieuencid, grwpiau dementia-gyfeillgar, mentrau amgylcheddol a grantiau i sefydliadau lleol.

Eu nod, yn amlwg, yw gwella llesiant a chryfhau cydlyniant cymunedol.

A hoffwn gyffwrdd â sut mae cynghorwyr yn cyfrannu: Maent fel cynghorwyr etholedig yn cynrychioli trigolion ac yn ymdrin â gwaith achos, yn meithrin perthynas â grwpiau a busnesau lleol, yn helpu i lunio polisiâu a strategaethau cynghorau lleol, yn eistedd ar bwyllgorau, yn darparu arweinyddiaeth gymunedol, ac felly, maent yn gweithredu fel pont rhwng trigolion a'r cyngor.

Ac yn wir, lle maen nhw'n cyd-fynd â'r system ehangach yng Nghymru, maen nhw'n eistedd o dan awdurdodau unedol. Nid ydynt yn trin gwasanaethau mawr fel addysg, gofal cymdeithasol neu briffyrdd. Mae'r rhain yn aros gyda'r awdurdodau haen uwch.

Felly, i grynhoi, mae cyngorau cymuned a thref yn darparu gwasanaethau lleol, yn cynrychioli pobl leol, yn llunio a chefnogi prosiectau cymunedol ac yn cryfhau democratiaeth leol.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Diolch, Lyn. Rwy'n meddwl, o glywed hynny, fod rhywun yn cael dealltwriaeth o'r rôl enfawr y maen nhw'n ei chwarae o fewn ein cymunedau. Felly beth yw'r heriau mwyaf sy'n wynebu'r sector ar hyn o bryd, yn eich barn chi?

Lyn Cadwallader (Un Llais Cymru)

Wel, rwy'n credu bod yna ystod o bwysau strwythurol, ariannol a chapasiti sy'n ei gwneud hi'n fwyfwy anodd i gynghorau cymuned a thref ddarparu gwasanaethau lleol a chynrychioli eu cymunedau yn effeithiol.

Ein barn ni, fel Un Llais Cymru, yw bod yr heriau mwyaf yn disgyn i bum maes eang, a'r cyntaf o'r rhain yn ymwneud â phwysau ariannol difrifol. Fel y credaf bod pawb yn ymwybodol, mae cyllid llywodraeth leol dan straen dwys, ac er nad yw cynghorau cymuned a thref yn gyfrifol am y mwyafrif o wasanaethau statudol, maent yn cael eu heffeithio'n uniongyrchol gan ansefydlogrwydd y system ehangach.

Er enghraifft, pan fydd prif gynghorau yn torri gwasanaethau yn ôl disgresiwn fel parciau, llyfrgelloedd neu lanhau strydoedd, mae cynghorau cymuned a thref yn aml yn teimlo'r pwysau i'w cymryd ymlaen heb gyllid cyfatebol. Felly mae hyn yn creu bwlch disgwyliadau cynyddol, mwy o gyfrifoldebau ond adnoddau cyfyngedig.

Yr ail faes lle mae heriau yn sicr yw ynghylch y galw cynyddol am wasanaethau. Er nad yw cynghorau cymuned a thref yn rhedeg gofal cymdeithasol, Maent yn teimlo effeithiau i lawr yr afon, er enghraifft, costau cynyddol i oedolion a gofal cymdeithasol, defnyddio cyllidebau prif awdurdodau, toriadau i wasanaethau ataliol a chyffredinol, er enghraifft, gwaith ieuencid, canolfannau cymunedol, cymorth cynnar, a hefyd angen cymunedol cynyddol yn dilyn y pandemig, argyfwng costau byw a phoblogaethau sy'n heneiddio.

Ac rwy'n siŵr yn ystod y podlediad, byddwn yn dod yn ôl at yr argyfwng costau byw. Ond mae'r pwysau hyn yn lleihau'r gefnogaeth sydd ar gael gan gynghorau haen uwch ac yn cynyddu disgwyliadau lleol ar yr haen fwyaf lleol.

Mae'r drydedd her, fel y gwelwn ni, yn ymwneud â phwysau y system gynllunio. Mae cynghorau cymuned a thref yn ymgynghorwyr statudol ar gynllunio, ond mae'r system dan straen. Mae targedau tai cenedlaethol a rheolau cynllunio llacio yn creu tensiwn rhwng datblygu a chapasiti seilwaith lleol.

Mae rheoliadau amgylcheddol yn atal datblygiadau ac yn cymhlethu ymatebion cynllunio lleol, ac mae awdurdodau cynllunio heb adnoddau yn arwain at ymatebion arafach a llai o oruchwyliaeth leol. Mae hyn yn ei gwneud hi'n anodd i gynghorau cymuned a thref ddylanwadu ar ddatblygiad mewn ffordd sy'n adlewyrchu blaenoriaethau cymunedol.

Mae'r 4ydd maes neu'r her i'r sector ar hyn o bryd yn sicr yn ymwneud â'r trawsnewid digidol a'r cynnydd mewn rhaniad digidol. Disgwylir i gynghorau cymuned a thref foderneiddio'n gyflym, ond nid oes gan lawer naill ai'r sgiliau, y staff na'r gyllideb i weithredu offer digidol yn effeithiol. Efallai y bydd trigolion mewn ardaloedd gwledig neu ddifreintiedig heb fynediad neu hyder digidol, gan gael eu heithrio gan ddulliau ymgysylltu sydd yn ddigidol yn unig.

Ac mae'n rhaid i gynghorau cydbwyso arloesedd â chynhwysiant. Felly mae cynghorau cymuned a thref yn dibynnu ar staff gwirfoddol neu ran-amser, gan wneud trawsnewid digidol yn arbennig o heriol.

Mae'r pumed maes ar gyfer y sector ar hyn o bryd yn ymwneud â newid yn yr hinsawdd a dyletswyddau cynaliadwyedd. Disgwylir i gynghorau lleol gyfrannu at

nodau sero net, ond mae addasu a lliniaru hinsawdd yn gofyn am gyllid ac arbenigedd sydd tu hwnt i lawer o gynghorau.

Gall ymrwymadau amgylcheddol wrthdaro â diwygiadau cynllunio cenedlaethol, ac mae gennym gynnydd mewn tywydd eithafol, pwysau ar seilwaith lleol ac ymatebion brys. Felly mae hyn yn creu anghysondeb rhwng uchelgais a chapasiti.

Ar ben hynny, mae yna heriau strwythurol trawsbynciol o ran setliadau cyllido ansicr a thymor byr. Hyd yn oed lle mae cynnydd cyllid yn cael ei gyhoeddi, maent yn aml yn y tymor byr, cymhleth i gynnis amdanynt, yn annigonol i fynd i'r afael â materion lleol a chynaliadwyedd hirdymor.

Ac mae y llywodraeth yn cydnabod yr angen am fwy o sicrwydd, ond nid yw wedi cyflawni setliad hirdymor eto.

Yr ail fath o her strwythurol drawsbynciol sy'n ymwneud â'r pwysau adferiad ôl-bandemig, mae'n rhaid i gynghorau ddelio ag effeithiau iechyd a chymdeithasol hirdymor, anghenion adferiad economaidd, mwy o fregusrwydd cymunedol, a disgwyliadau uwch ar gyfer cymorth lleol a chynllunio gwytnwch.

Ac yn olaf, ar yr heriau strwythurol, Yn bendant, mae prinder capasiti a sgiliau yn y sector. Mae llawer o gynghorau cymuned a thref yn cael trafferth recriwtio clerod cymwysedig, cadw cynghorwyr a rheoli llwythi gwaith cynyddol gyda thimau bach, ac yn olaf bodloni gofynion llywodraethu a chydymffurfiaeth cynyddol.

Mae hon yn aml yn her ddi-ddweud ond beirniadol. Felly dyma'r math o feysydd craidd o her sy'n wynebu'r sector ar hyn o bryd.

Paul Egan (Un Llais Cymru)

Rwy'n credu os ydw i'n siarad am rai o'r heriau o ddydd i ddydd y mae'r sector yn eu hwynebu, fy swydd yn Un Llais Cymru yw darparu cyngor a chefnogaeth a chydlynu hyfforddiant ar gyfer yr holl gynghorau yng Nghymru.

Ac mae gennym dîm o swyddogion datblygu sy'n delio ag ymholiadau bob dydd, yn rhoi cyngor da bob dydd, ac rydym yn delio ar hyn o bryd gyda dros 200 o ymholiadau am gyngor bob mis. Mae hynny'n dipyn o lawer. Felly beth ydyn ni'n ei wneud i'w helpu?

Yn gyntaf oll, beth mae hynny'n ei awgrymu os ydych chi'n cael cymaint o ymholiadau?

Mae'n golygu, yn gyntaf oll, efallai nad oes gan y rhai sy'n gweithio i gynghorau cymuned a chynghorau tref y wybodaeth sylfaenol o'r hyn sydd angen iddynt gael i gefnogi eu cynghorau.

Felly mae gan Un Llais Cymru rôl hanfodol yno. Rydym yn darparu cyrsiau hyfforddi, mae gennym tua 27 modiwl sy'n tyfu ar hyn o bryd. Lle rydyn ni'n cael galw mawr gan gynghorwyr a rhai swyddogion sy'n mynychu'r gweminarau hyfforddi hynny.

Felly rydyn ni'n adeiladu'r wybodaeth trwy'r llwybr hwnnw. 'Rydym yn ddiolchgar iawn am y gefnogaeth sydd gennym gan Lywodraeth Cymru, o'r cyllid maen nhw'n ei ddarparu i'n galluogi i gynnig gweminarau hyfforddi am ddim.

Rydym yn cynhyrchu nodiadau datblygu ymarfer o wefan eithaf newydd, bron yn newydd sbon, ac maent yn cael eu harddangos yno. Mae ganddyn nhw arddull ysgrifenedig braf amdany'n nhw hefyd, ac rydym yn annog clercod ledled Cymru i gael mynediad i'r rheini fel y gallant helpu i ddatblygu ac adeiladu'r wybodaeth o fewn eu cynghorau a rhannu hynny gyda'r cynghorwyr hefyd.

Felly rwy'n credu bod un o'r materion cyntaf yn ymwneud â rhai o'r bylchau mewn gwybodaeth. Mae'r mater mawr arall yn ymwneud â recriwtio a chadw clercod a swyddogion ariannol cyfrifol.

Nid yw'n hynny'n hawdd, yn enwedig yn y cynghorau llai ac mewn gwirionedd yn y cynghorau mwy. Rwy'n credu ei fod yn rhannol yn ymwneud â dwyster cynyddol y rôl, ond hefyd oherwydd efallai na fydd rhai cynghorau bach yn gallu denu'r bobl gyda'r wybodaeth a phrofiad i ddod i'r rolau hynny.

Felly mae Un Llais Cymru wedi helpu'r cynghorau hynny drwy gynhyrchu canllaw recriwtio a chadw iddynt ei ddefnyddio. Rydym hefyd yn rhoi cynnig o wasanaethau ymgynghori i'w helpu i recriwtio ac rydym weithiau'n ymgysylltu â chynghorau i'w cefnogi yn hynny o beth.

Ond rydyn ni hefyd wedi rhoi canllawiau ar sut rydych chi'n cadw'r bobl rydych chi wedi'u recriwtio, oherwydd mae hynny'n hanfodol. Unwaith y byddwch chi'n eu cymryd i mewn, os ydych chi'n dechrau eu hyfforddi, eu datblygu, y peth olaf rydych chi ei eisiau yw iddyn nhw adael yn fuan iawn wedyn.

Felly rydyn ni'n gwneud hynny, rydyn ni'n gwneud ein gorau yn hynny o beth. Ac rydw i hefyd, o safbwynt personol, rydw i hefyd yn hyfforddwr CiLCA yng Nghymru, mae'r rhan fwyaf o glercod yn gwybod hynny.

Dyna'r cymhwyster proffesiynol lleiaf i glerc fod yn gyngor i allu hawlio cymhwysedd ar gyfer y pŵer cymhwysedd cyffredinol. Rwy'n gweld llawer mwy o glercod ledled Cymru yn rhoi eu hunain ymlaen ar gyfer yr hyfforddiant hwnnw ac i gael y cymhwyster.

Felly mae'n amlwg bod awydd o fewn cynghorau gan y clercod hynny yn bennaf, weithiau dirprwy glercod, i gael eu datblygu eu hunain o ran cymhwyster ffurfiol.

Felly rwy'n credu bod Un Llais Cymru yn gwneud cryn dipyn i helpu'r cynghorau gyda'r materion hyn, a dyna rai o'r rhai rydw i wedi'u nodi, y bydd clercod a chynghorwyr y cyngor yn ymwybodol ohonynt.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Felly mae'n amlwg bod llawer o bwysau yno ar y sector. A oes unrhyw beth y gellir ei wneud am y pwysau hynny?

Lyn Cadwallader (Un Llais Cymru)

Yn hollol. Rydym wedi lansio manifesto newydd ar gyfer y sector yn ddiweddar. Daeth allan ar 5 Mawrth yn gynharach eleni, ar gael ar wefan Un Llais Cymru. Ac rydym yn gofyn am bum peth gan y llywodraeth nesaf.

Ac os gallaf, byddaf yn cyffwrdd yn fyr ar y gofynion yma. Felly, mae'r gofyn cyntaf yn ymwneud ag ymrwymiad i fwrw ymlaen ag argymhellion adroddiad ymchwiliad y Senedd. Rwy'n siŵr y bydd cydweithwyr a phartneriaid cynghorau cymuned a thref yn ymwybodol o'r 11 argymhelliad ac mae Un Llais Cymru yn cefnogi hynny'n llawn.

Mae ein hail ofyniad yn ymwneud â grymuso cymunedau ac rydym yn teimlo i fynd i'r afael â'r materion Dylai'r llywodraeth nesaf gryfhau hawl cyngor cymuned a thref i gynhyrchu cynlluniau lle, galluogi mwy o ddylanwad ar benderfyniadau cynghorau lleol, megis priffyrdd, tai, trwyddedu a chynllunio.

Byddem wrth ein bodd yn gweld sefydlu rhaglen gelfyddydol a diwylliannol ar gyfer cynghorau cymuned a thref yng Nghymru.

Ar ben hynny, rydym yn cefnogi gweithio mewn partneriaeth rhwng y ddwy haen o lywodraeth leol. Yn wir, rydym wedi llofnodi memorandwm cyd-ddealltwriaeth newydd gyda Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru yn ystod y 18 mis diwethaf.

Felly rydym eisoes yn gweithio ar hynny, ond byddem eisiau rhyw fath o gefnogaeth bellach o amgylch yr agenda honno.

Hoffem weld cefnogaeth bellach i adeiladu gallu a sgiliau grwpiau cymunedol i weithio mewn partneriaeth â'r cynghorau cymuned a thref.

Ac o drafod grymuso cymunedau, y gofyn olaf yw ystyried rôl y cynghorau cymuned a thref mewn unrhyw ddull sy'n seiliedig ar le gan Lywodraeth Cymru.

Nawr soniais yn gynharach o ran yr heriau sy'n wynebu'r sector, mae rhai ohonynt yn ymwneud â materion cyllido ariannol. Ac felly mae ein trydydd gofyn yn ymwneud â gwella'r math o gyllid amrywiol sydd ar gael i'r sector. Felly, i wneud hyn yn realiti, byddem wrth ein bodd yn gweld y llywodraeth yn cyflwyno cronfa datblygu cyngor cymuned a thref.

Gallai hyn helpu i ariannu swyddogion datblygu i alluogi creu cynghorau cymuned a thref newydd mewn ardaloedd lle nad ydyn nhw'n bodoli. Byddai rhai o'r ardaloedd fel canol dinas Caerdydd, Abertawe, Casnewydd, yn ddatblygiadau i'w groesawu.

Byddem wrth ein bodd yn gweld cyflwyno Cronfa Trefi Cymru yn y dyfodol a fyddai'n galluogi pob tref yng Nghymru i greu strategaeth ar gyfer cydweithio â chynghorau cymuned cyfagos yn y dyfodol.

Byddem yn croesawu creu grant i gefnogi cynghorau cymuned a thref i gyflwyno offer democratiaeth gynhwysol, fel cyllidebu cyfranogol.

Mae gofyn pellach ynglŷn â mynediad uniongyrchol at gyllid y llywodraeth a phwerau galluogi gweinidogion i ariannu cynghorau cymuned a thref yn uniongyrchol, nad yw bob amser wedi bod yn wir.

Hoffem hefyd weld cyfran o'r cyfraddau busnes. Ac yn olaf, hoffem weld mwy o gyfraniadau ardoll datblygwyr lle mae datblygiadau yn digwydd o fewn cymunedau. Mae Gofyn 4 yn ymwneud â chryfhau arweinyddiaeth leol. O amgylch yr agenda hon, byddem wrth ein bodd yn gweld cytundeb partneriaeth newydd rhwng Llywodraeth Cymru ac Un Llais Cymru, gan ddisodli'r memorandwm cyd-ddealltwriaeth presennol.

Ac mae'r blaenoriaethau yno yn ymwneud â materion a rennir fel mynd i'r afael â'r argyfwng costau byw, trawsnewid yr amgylchedd lleol, datblygu a darparu gwasanaethau cyhoeddus cynaliadwy sy'n canolbwyntio ar y person a darpariaeth seiliedig ar le a sefydlu egwyddor newydd o ariannu ar gyfer y sector wrth weithredu mentrau newydd.

Nawr, yn hanesyddol, bu cyllid ar gyfer llywodraeth leol, ond mae'r cyllid hwnnw wedi bod ar gyfer yr awdurdodau unedol. Hoffem sefydlu rhyw fath o gyswll lle os bydd cyllid ar gael i'r awdurdodau unedol, mae swm bach o gyllid hefyd yn cael ei wneud i'r sector cynghorau cymuned a thref lle bo hynny'n briodol.

Mae gofyn pellach am Bil llywodraeth leol newydd, mewn cromfachau, cyngor cymuned a thref, a fyddai'n cyflwyno pwerau newydd sy'n nodi pwrpas clir i'r sector ac yn darparu gwasanaethau lleol seiliedig ar leoedd.

Hoffem hefyd i'r llywodraeth hyrwyddo fwyfwy y defnydd o'r pŵer cyffredinol o gymhwyseidd.

Hoffem i'r llywodraeth gryfhau rôl cynghorau cymuned a thref yn y system gynllunio, fel rydyn ni'n ei ddweud, gosod cynlluniau ar sail statudol. Ac rydym yn sicr am i'r llywodraeth hyrwyddo ac annog mewn gwirionedd, ac rydym wedi ymrwymo ein hunain fel corff cynrychioliadol cenedlaethol, sef hyrwyddo parch mewn bywyd cyhoeddus.

Ac yna'r gofyn olaf am y llywodraeth newydd yw ein helpu ni i adeiladu capasiti a gallu o fewn y sector cynghorau cymuned a thref. Felly mae'n ymwneud â gweithio gyda'r sector i annog mwy o bobl i ddod yn gynghorwyr a sefydlu cronfa democratiaeth genedlaethol i gefnogi unigolion i ddechrau taith wleidyddol, gan annog mwy o bobl o fwy o gefndiroedd a phrofiadau i gymryd rhan mewn cynghorau cymuned a thref.

Un y byddem wrth ein bodd yn ei weld yw ei gwneud hi'n llawer haws i bobl sefyll a gwasanaethu fel cynghorwyr.

Rydym wedi profi yn yr etholiadau diweddar fod y broses o sefyll etholiad yn eithaf cymhleth. Byddem wrth ein bodd yn gweld symleiddio hynny yn y dyfodol.

Byddwn yn sicr wrth ein bodd yn gweld datblygiad cefnogaeth a buddsoddiad mewn strategaeth wella genedlaethol ar gyfer y sector. Mae gennym gyllid oddi ar

Lywodraeth Cymru, sy'n cael ei werthfawrogi'n fawr, ond os ydym am weld llywodraethu ariannol a rheolaeth yn cael ei wella ymhellach, byddem wrth ein bodd yn gweld cefnogaeth bellach o amgylch yr agenda hon.

Ac yn olaf, o ran ein gofyn i'r llywodraeth o dan yr agenda gallu a gallu adeiladu, yw sefydlu menter trefi clyfar ar gyfer cynghorau tref a chynghorau cymuned mwy i sicrhau bod pob cyngor mwy yng Nghymru yn mwynhau gwell mynediad at seilwaith digidol.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Diolch am rannu hynny. Dim ond i ddweud y byddwn yn gwneud yn siŵr bod dolen i'r manifestio llawn yn cael ei rhannu yn nodiadau'r sioe ar gyfer y podlediad hwn. Felly gall unrhyw un sydd â diddordeb fynd i fwrdd, darllen hynny yn fwy manwl.

Felly Paul, byddaf yn dod atoch chi nawr. Fel clerc sy'n gwasanaethu, pa fwy o gefnogaeth ydych chi'n teimlo y gellid ei roi i gynghorau cymuned a thref yn y dyfodol?

Paul Egan (Un Llais Cymru)

Wel, rydw i wedi bod yn glerc i gyngor ers 44 mlynedd eleni, a'r flwyddyn nesaf mae fy nghyngor wedi cael ei ddiddymu o dan adolygiad ffiniau cymunedol. Felly, erbyn yr amser fydd hynny'n digwydd, byddaf wedi gwneud 45 mlynedd. Felly rwy'n credu y gallaf siarad gyda rhywfaint o brofiad.

Rwy'n credu pan fydda i yn gadael a rhywun yn dod i mewn i gymryd drosodd fy lle, mi fydd ganddynt lawer i'w ddysgu. Gallant ddibynnu ar gymdeithas clercod cynghorau lleol. Maen nhw'n darparu gwasanaeth gwych a llawer o hyfforddiant.

Ond maen nhw'n mynd i orfod gweithio gyda chynghorwyr yn y cyngor newydd ac mewn mannau eraill. Ac mae angen lefel o gefnogaeth arbyn nhw gan Un Llais Cymru hefyd. Mae Un Llais Cymru yn cynnig cefnogaeth wych o ran ymateb i'ch cwestiynau, eich ymholiadau. Rydych chi'n cael ateb synhwyrol yn dod yn ôl. 'Rydw i'n ateb rhai ohonynt fy, felly rwy'n gwybod eu bod nhw.

Rydym hefyd yn darparu gwasanaeth cymorth cyfreithiol ac mae gennym drefniant gyda Chymdeithas Genedlaethol y Cynghorau Lleol. Felly mae hynny'n ddefnyddiol iawn.

Ond beth fyddwn ni'n debygol o fod, beth fyddai cynghorau yn debygol o fod yn chwilio amdano yn y dyfodol pan fydd mwy o heriau a mwy o ofynion ar yr hyn y disgwylir i ni ei wneud yn ein hardaloedd, yw yr hoffem feddwl y byddai gan Un Llais Cymru fwy o adnoddau, a byddwn yn galw'r adnoddau craidd hynny, nid adnoddau prosiect, sydd wedi'u cyfyngu ar amser ar gyfer prosiect penodol, ond mwy o adnoddau craidd lle gellir cyflenwi cymorth proffesiynol yn barod.

Er enghraifft, mewn perthynas ag adeiladau newydd, trosglwyddiadau asedau, rwy'n credu y byddai'n ddefnyddiol cael rhywun y gallwch chi gysylltu â hynny sy'n broffesiynol yn y maes hwnnw.

Rwy'n credu y byddai'n ddefnyddiol cael mwy o gefnogaeth ar yr ochr AD, adnoddau dynol, oherwydd mae hynny'n fater mawr mewn cynghorau bach. Dydyn nhw ddim fel cynghorau bwrdeistref sirol lle mae gennych adran adnoddau dynol y gallwch fynd iddi.

Yn y bôn, mae'r clerc yn cymryd popeth ar eu hysgwyddau fel arfer ac yn edrych y tu allan am y gefnogaeth. Rydym yn cynnig lefel o gymorth gan Un Llais Cymru, ond rwy'n amau y byddai clercod yng Nghymru yn gwerthfawrogi mwy o adnoddau yn y maes hwnnw a mwy o adnoddau mewn perthynas â chefnogaeth i brosesau cyfrifyddu ac archwilio ariannol.

Mae hynny'n hanfodol oherwydd rydyn ni'n gwybod bod problem ynglŷn â nifer yr archwiliadau cymwys yng Nghymru.

Wel, rwy'n credu y gallai Un Llais Cymru ddarparu mwy o gefnogaeth uniongyrchol, ond dim ond os oes gennych ddigon o'n hadnoddau craidd y gallwch chi wneud hynny lle gallwn fynd allan yna a chefnogi clercod mewn gwirionedd.

Felly byddai hynny'n ffordd ragweithiol o ddelio â'r materion. Felly rwy'n credu nad oes gan Un Llais Cymru adnoddau o ran ei gyfrifoldebau craidd.

Ac rwy'n credu y byddai rhoi hynny'n iawn, pe bai'n bosibl, yn ôl pob tebyg gan Lywodraeth Cymru, yn gam mawr i'r cyfeiriad cywir i gefnogi'r gwaith effeithiol y mae cynghorau cymuned a thref yn ei gyflawni bob dydd o'r wythnos.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Fe wnaethon ni siarad llawer am, wyddoch chi, yr heriau sy'n wynebu'r sector. Felly, gan symud ymlaen o hynny, beth mae cynghorau cymuned a thref yn dda iawn am ei wneud i gymunedau?

Lyn Cadwallader (Un Llais Cymru)

Cwestiwn gwych. Yn ein barn ni, mae cynghorau cymuned a thref yn wirioneddol. rhagorol yn y pethau sy'n gofyn am wybodaeth leol ddwfn, perthnasoedd agos a gweithredu ymarferol cyflym.

Yn ein profiad ni, maen nhw'n llwyddo lle mae awdurdodau mwy yn cael trafferth. Maen nhw'n deall pobl, lleoedd a'r manylion bach sy'n gwneud i gymunedau weithio.

Byddwn yn nodi rhai o'r cryfderau craidd ar gyfer cynghorau cymuned a thref sy'n ymwneud â darparu darparu gwasanaethau hyper-leol.

Mae cynghorau cymuned a thref yn bendant yn rhagori ar ddarparu gwasanaethau gweladwy ar raddfa fach sy'n siapio bywyd bob dydd yn uniongyrchol. Rydym yn sicrh wedi gweld hynny yn y cyfnod COVID ac yn fwy diweddar trwy'r cyfnod argyfwng costau byw, cyfnod argyfwng costau byw parhaus.

Ac maen nhw'n rhedeg gwasanaethau fel rhandiroedd, parciau, gwyliau, bysiau cymunedol, canolfannau hamdden, toiledau cyhoeddus a goleuadau stryd. Ond rydyn ni hefyd wedi profi fel y dywedaf, yn y pum neu chwe blynedd diwethaf, maen

nhw wedi ehangu i feysydd a fyddai'n debygol o fod ym mharth yr awdurdodau unedol yn hanesyddol.

Felly maen nhw'n datblygu rhyw fath o ganolfannau lles. Maen nhw wedi gwneud llawer o waith o amgylch yr agenda amgylcheddol, datblygu gerddi llesiant, annog gwirfoddoli yn eu cymunedau lleol.

Felly o ran eu cryfderau mewn, maen nhw'n dibynnu ar y cyflymder, gallant weithredu'n gyflymach na'r prif awdurdodau. Hyblygrwydd, gallant addasu gwasanaethau yn gyflym iawn, iawn ar gyfer materion penodol.

Yn sicr yn COVID, gwelsom lawer o gynghorwyr cymunedol a thref yn gwneud mentrau cymorth cymunedol lefel isel, chi'n gwybod, helpu eu cymdogion.

Ac yna yn olaf, o ran eu hymateboldeb, maen nhw'n addasu'n gyflym pan fydd trigolion yn codi materion. Felly mae hyn yn eu gwneud yn effeithiol iawn ar lefel hanfodion bob dydd y mae pobl yn sylwi arnynt.

Rwy'n tybio bod yr ail gryfder craidd yn ymwneud â rhoi llais cryf i gymunedau. Mae cynghorau yn darparu llais democrataidd a strwythur ar gyfer gweithredu cymunedol, yn arbennig o gryf wrth gynrychioli trigolion mewn ymgynghoriadau cynllunio, dylanwadu ar ddatblygwyr a phrif awdurdodau, a gweithredu fel y pwynt cyswllt cyntaf ar gyfer pryderon lleol.

Ac mae hyn yn bennaf oherwydd bod cynghorwyr yn byw yn yr ardal maen nhw'n ei chynrychioli ac mae ganddynt ddealltwriaeth o flaenoriaethau lleol nad oes gan awdurdodau mwy yn aml.

Byddwn i'n tynnu sylw at drydydd cryfder craidd yn ymwneud â chysylltiad dwfn â'r gymuned ac mae ymddiried ynddynt. Mae cynghorau cymuned a thref wedi'u hymgorffori yn y cymunedau maen nhw'n eu gwasanaethu, gan roi mewnwelediad iddynt i anghenion a dyheadau lleol.

Mae'r agosrwydd hwn yn eu galluogi i adeiladu perthynas gref â phreswylwyr, busnesau a grwpiau gwirfoddol, adnabod materion brys yn gynnar, ysgogi gweithredu cymunedol yn gyflym. Mae eu presenoldeb ar lawr gwlad yn gaffaeliad mawr mewn oes o wneud penderfyniadau canolog.

Byddai 4ydd cryfder yn ymwneud â gwella ansawdd bywyd a lles trigolion lleol. Maent yn effeithiol iawn wrth gychwyn prosiectau cefnogol sy'n gwella llesiant. Ac dros y pedair neu bum mlynedd diwethaf, mae Un Llais Cymru wedi bod yn rhan helaeth o fenter Lleoedd Lleol ar gyfer Natur Llywodraeth Cymru.

Felly mae cynghorau cymuned a thref yn gwneud amrywiaeth o weithgareddau o amgylch mentrau amgylcheddol o ddatblygu perllannau, gerddi cymunedol, gerddi lles, priffyrdd gwenyn, mae cynghorau cymuned a thref yn cymryd rhan mewn amrediad eang o weithgareddau.

Yn ddiweddar bu i ni gomisiynu ymchwil gan Wavehill Research ar waith y tîm argyfwng costau byw o fewn Un Llais Cymru a gwaith costau, gwaith a gwaith cynghorau cymuned a thref mewn perthynas â'r argyfwng costau byw.

Ac mae hynny'n dangos rhai ystadegau hollol anhygoel: Felly, ar gyfer pob punt y mae cyngor cymuned neu dref yn ei wario ar yr argyfwng costau byw, canfuwyd eu bod yn cynhyrchu gwerth tua 5 punt o werth cymdeithasol.

Ac mae hyn yn y bôn wedi golygu, dros y tair blynedd diwethaf, bod y sector cynghorau cymuned a thref wedi cynhyrchu gwerth tua 25.97 miliwn o bunnoedd ledled Cymru, enillion anhygoel ar fuddsoddiad i'r llywodraeth.

Y 5ed maes cryfder y byddwn yn dweud y byddai'n ymwneud â gweithredu fel cynullwyr lle. Mae cynghorau yn siapwyr lleoedd a chynullwyr pwerus, gan ddod â thrigolion, busnesau a phartneriaid ynghyd i gefnogi twf lleol.

Er bod llawer o waith cynghorau cymuned a thref yn canolbwyntio'n fras ar rai o'r cryfderau rydw i wedi'u crybwyll eisoes, maent hefyd yn helpu i gysylltu pobl na fyddent fel arall yn cydweithio. Maent yn hyrwyddo hunaniaeth leol, ac maent yn cydlynu mentrau a phartneriaethau lleol.

Yn wir, dim ond ddoe yr oeddwn yn siarad â chydweithiwr ymgynghorol, ac mae rhywfaint o waith gwyb yn cael ei wneud rhwng Awdurdod Unedol Ceredigion a chynghorau cymuned a thref Ceredigion, lle mae 13 cynllun lle wedi'u datblygu dros y 18 mis diwethaf mewn ardaloedd gwasanaethau gwledig allweddol, ac mae hynny'n ddatblygiad gwyb, ac mae hynny'n sicr yn rhywbeth y byddem yn ei wneud rhagweld y bydd mwy yn digwydd yn y dyfodol.

Felly, mae'r pethau maen nhw'n dda ynddynt, i dybio, maen nhw'n llwyddo oherwydd eu cyfreithlondeb lleol, eu gwybodaeth leol, eu hymreolaeth leol a'u graddfa leol.

Mae hyn yn eu gwneud yn unigryw wrth gyflawni ar gyfer eu cymunedau lleol.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Diolch, Lyn. Rwy'n credu mai'r hyn sy'n dod ar draws yn gryf iawn yw y berthynas â phobl a'r cysylltiadau sy'n cael eu gwneud a deall y blaenoriaethau lleol hynny. Rwy'n credu eich bod wedi sôn am dros 25 miliwn o bunnoedd mewn gwerth cymdeithasol, sy'n jyst, ie, mae'n anhygoel, ynte?

Felly beth y gellid ei wneud i'w cefnogi fel y gallant barhau i wneud yr holl bethau da hyn?

Lyn Cadwallader (Un Llais Cymru)

Wel, mae cryfhau cynghorau cymuned a thref yn golygu adeiladu eu gallu, eu hyder a'u dylanwad fel y gallant gyflawni mwy i bobl leol. Nid yw'r cynghorau mwyaf effeithiol yn rhedeg gwasanaethau yn unig, maen nhw'n siapio eu hunaniaeth, eu lles a dyfodol eu lle.

Felly, ateb byr i'r cwestiwn fyddai cyngorau cymuned a thref yn dod yn gryfach pan fyddant yn buddsoddi mewn gallu proffesiynol, llywodraethu da, ymgysylltu â'r gymuned, cynllunio strategol a gweithio mewn partneriaeth.

Ac mae'r cyngorau mwyaf llwyddiannus yn ymddwyn yn llai fel pwyllgorau bach ac yn fwy fel sefydliadau dinesig lleol. A dim ond i ymhelaethu ar y meysydd hynny lle mae'r cyngorwyr cryfach yn buddsoddi.

Felly o ran cryfhau gallu proffesiynol, y clerc a'r swyddogion yw injan unrhyw gyngor. Mae cyngorau cryf yn buddsoddi mewn clercod cymwysedig, gan gynnwys cymhwyster SILCA, disgrifiadau swydd clir a llwythi gwaith realistig, mynediad at hyfforddiant gan Un Llais Cymru a Chymdeithas Clercod Cyngorau Lleol, neu'r SLCC fel y mae'r rhan fwyaf o bobl yn ei adnabod, a sefydliadau partner, gan gynnwys Cymorth Cynllunio Cymru, sy'n darparu hyfforddiant sy'n gysylltiedig â chynllunio i'r sector cyngorau cymunedol a thref.

Maent hefyd yn buddsoddi mewn offer digidol modern ar gyfer cyllid, cyfarfodydd a chyfathrebu. Felly mae clerc â chefnogaeth dda yn trawsnewid cyngor o adweithiol i strategol.

Maent hefyd, fel y dywedaf, yn mabwysiadu meddylfryd strategol, ac yn hyn o beth, mae llawer o gyngorau cymuned a thref yn gweithredu rhyw fath o gyfarfod i gyfarfod. Ond mae cyngorau cryf yn meddwl ar orwel tair i bum mlynedd.

Maent yn creu cynlluniau strategol gyda blaenoriaethau mesuradwy. Maent yn cysylltu eu cyllideb a'u praecept â nodau hirdymor. Maen nhw'n defnyddio data. Mae yna gynnyrch allan yna fel deall llefydd Cymreig. Mae ganddyn nhw lawer iawn o wybodaeth wirioneddol ddefnyddiol y gall cyngorau cymuned a thref ei defnyddio ar gyfer cynllunio cymunedol. Ac maen nhw hefyd yn adolygu cynnydd yn flynyddol.

Felly mae'n symud o gyngor sefydlog, adweithiol i gyngor rhagweithiol sy'n llunio'r dyfodol. Ac o ran gwella llywodraethu a gwneud penderfyniadau, llywodraethu da, rydym yn sicr yn eirioli hyn yn Un Llais Cymru, yn adeiladu mwy o ymddiriedaeth ac yn lleihau gwrthdaro o fewn cyngorau cymuned.

Felly gall cyngorau gryfhau eu hunain trwy adolygu rheolau sefydlog a pholisïau yn rheolaidd, sicrhau agendâu, cofnodion ac adroddiadau ariannol tryloyw, sicrhau bod cyngorwyr yn mynychu cyrsiau hyfforddi, yn enwedig pethau sy'n ymwneud â'u rôl, eu hymddygiad a'u gwneud penderfyniadau, a defnyddio pwyllgorau a gweithgorau yn effeithiol i sicrhau bod penderfyniadau'n cael eu gwneud mor effeithiol ac mor dryloyw ac atebol â phosibl.

Felly mae cyngorau perfformiad uchel yn rhedeg yr hyn yr ydym yn ei ystyried fel cyfarfodydd proffesiynol, rhagweladwy a chadeirio'n dda.

Ac o ran adeiladu partneriaethau cryf. Cyngorau cymuned a thref yw'r mwyaf pwerus pan fyddant yn cydweithio. Mae yna hanes o gyngorau cymuned a thref yn gweithredu yn ynysig. Rydyn ni'n gweld llai o hynny. Rydym yn gweld cyngorau yn estyn allan i weithio gyda'u cyngor tref cyfagos neu eu cyngor cymuned gwledig

cyfagos. Mae partneriaethau effeithiol sydd yn sicr wedi'u datblygu ac sy'n tyfu rhwng y sector yn cynnwys gydag awdurdodau unedol.

Mae trefniadau siarter yn cael eu rhoi ar waith fwyfwy rhwng yr awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref ar sail ddaearyddol awdurdod unedol. Mae llawer mwy o gydweithio rhwng yr heddlu a'r gwasanaethau iechyd a rhai cynghorau cymuned a thref.

Rydym wedi gweld, yn sicr yn y pump neu chwe blynedd diwethaf, cynghorau cymuned a thref yn ymgysylltu â busnesau lleol yn llawer, llawer mwy effeithiol.

Maen nhw wedi gwneud hyn trwy ddatblygu cynlluniau lle yn eu hardaloedd. Gallaf gyfeirio at lefydd fel Bae Colwyn, y Drenewydd sydd wedi gweithredu cynlluniau lleoedd cadarn iawn sydd wedi bod yn effeithiol i'w hardaloedd lleol.

Ac mae'r partneriaethau hyn yn helpu i ddatgloi cyllid, dylanwadu a rhannu arbenigedd. O ran y cynghorau cymuned cryfach, cynghorau tref, maen nhw wedi'u cymryd, manteisiodd wir ar ddyfnhau eu hymgyssylltiad cymunedol gyda'u trigolion lleol.

Unwaith eto, yn hanesyddol, mae'n debyg nad oedd cynghorau cymuned a thref yn gwneud llawer o gwmpas ymgynghori â'u cymunedau lleol, ond nawr rydyn ni'n gweld trefi yn defnyddio cyfryngau cymdeithasol, pob math o dechnegau, cyllidebu cyfranogol, i ddeall anghenion a dymuniadau eu cymunedau lleol mewn gwirionedd.

Ac mae'r mathau hyn o gynghorau yn cynnal arolygon ac ymgynghoriadau rheolaidd, maen nhw'n cynnal digwyddiadau galw heibio, digwyddiadau gwranddo, maen nhw'n gwneud wardiau cerdded, maen nhw'n cefnogi grwpiau cymunedol gyda grantiau a lleoedd.

Yn wir, rydw i wedi bod yn ffodus iawn fel prif weithredwr i fynd i nifer o nosweithiau gwobrwyo cymunedol cyngor tref ac i weld y manteision sy'n cronni o symiau bach o gyllid grant gan gynghorau tref. Mae'r grŵp cymunedol gwirfoddol yn eithaf syfrdanol: Cannoedd o bobl yn elwa o grant 500 punt neu grant 1000 punt, mentrau sy'n cael eu datblygu yn eu cymuned leol.

Ac mae'r cynghorau cymuned a thref gwell yn cyfathrebu'n glir am yr hyn maen nhw'n ei wneud a pham, ac mae hynny fel arfer trwy eu gwefan, ond maen nhw hefyd yn defnyddio hen dechnegau trwy roi gwybodaeth ar hysbysfyrddau.

Mae'n dal i fod yn ddull da o ymgysylltu â phobl leol. Ac yn olaf, i mi, o ran yr hyn sydd gan gynghorau da, gyda llywodraethu cryf, maen nhw'n defnyddio eu praesept yn hyderus ac yn gyfrifol. Maen nhw'n cysylltu'r praesept i gynyddu gwelliannau clir a gweladwy, ac mae hynny'n ddefnyddiol oherwydd os oes cynnydd yn y praesept yn y flwyddyn ganlynol, cyn belled â bod trigolion lleol yn gweld bod gwerth yn cael ei ennill o hynny, yna nid oes unrhyw broblem yn gyffredinol.

Maent yn cyfathrebu'n agored am y costau a'r manteision gyda'u trigolion lleol. Maent yn defnyddio cronfeydd wrth gefn wedi'u clustnodi'n strategol, ac mae'r cynghorau

cryfach hyn yn sicr yn mynd ar drywydd grantiau, nawdd, ac yn edrych ar yr awdurdod unedol i dynnu i lawr cyllid adran 106.

Felly i ni, mewn gwirionedd, fel Un Llais Cymru, mae'r mathau hyn o gynghorau yn galluogi hyder ariannol i yrru uchelgais pellach yn eu cymunedau lleol.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Felly, ar y pwynt hwnnw o weithio ar y cyd, rwy'n credu bod rhyw fath o gwestiwn atodol yno; sut mae maint y cyngor yn effeithio ar eu gallu i allu gwneud hynny?

Paul Egan (Un Llais Cymru)

Fy marn bersonol yw fy mod i'n adnabod llawer o gynghorau bach. Rwy'n glerc fy hun mewn cyngor cymharol fach.

Nid wyf yn credu bod maint yn cael llawer o effaith ar y gallu i weithredu yn effeithiol. Bydd faint o adnoddau sydd ar gael i chi effeithio ar y graddau y gallwch weithio ar sail strategol ac ar sail gynlluniedig. Ond rwy'n credu gyda arweiniad a chefnogaeth briodol ac anogaeth gan y clerc hefyd, rwy'n credu y gallai unrhyw gyngor symud ar y cyfeiriad hwn. Ond byddai ar raddfa lai.

Byddai'r holl bethau a ddywedodd Lyn, ond mae'n debyg yn fwy yn gryno yn hytrach na phersbectif ehangach ohono. Mae gan gynghorau cynghorau canolig a mawr ddigon o adnoddau, rwy'n amau, i wneud hyn, ond nid ydynt i gyd yn ei wneud.

Felly os yw mor dda i wneud hyn, ac mae'n llawer gwell gweithio ar y sail hon, pam nad ydyn nhw i gyd yn ei wneud? Ac rwy'n credu mai'r rheswm pam nad ydyn nhw i gyd yn ei wneud yw oherwydd nad ydyn nhw wedi cael eu caniatáu eu hunain i gael eu gwerthu ar y manteision o weithio ar y sail honno.

Yn ail, mae yna faterion o fewn rhai cynghorau o ddiwylliant a pharch, sy'n mater hysbys, nid yn unig yng Nghymru ond yn Lloegr hefyd. Ac rwy'n credu bod yna rai materion nad yw cynghorau yn mynd i'r afael â nhw mewn gwirionedd, sef y ffordd maen nhw'n rhyngweithio eu hunain, beth yw eu dulliau diwylliannol o wahanol bethau.

Felly nid wyf yn credu bod maint yn fater mawr. Efallai y bydd graddfa sut rydych chi'n ei wneud yn llawer llai i gyngor bach, ond gallwn ni i gyd weithio ar y sail hon, pob un ohonom.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

lawn, felly dim ond symud i mewn wedyn i'r math o gwestiwn olaf ar gyfer heddiw. Beth yw eich gweledigaeth felly ar gyfer dyfodol cynghorau cymuned a thref?

Lyn Cadwallader (Un Llais Cymru)

Wel, fel yr wyf wedi cyfeirio ato yn gynharach yn y podlediad, rydym wedi lansio ein manifesto sy'n nodi'n glir ein gweledigaeth.

Ond er buddion y podlediad, byddaf yn rhedeg trwy fwy na thebyg tua 8 maes lle gwelwn y sector cynghorau cymuned a thref yn datblygu yn y blynyddoedd i ddod.

Felly, o ran dyfodol cynghorau cymuned a thref, rydym yn sicr yn ei weld yn un o gyfrifoldeb cynyddol, mwy o ddylanwad a disgwyliadau cynyddol, ond hefyd pwysau cynyddol i foderneiddio, proffesiynoleiddio a chydweithio.

Rydym yn sicr yn teimlo fod Cymru o flaen Lloegr wrth gydnabod gwerth ei haen fwyaf lleol ac yn wir Mae gennym berthynas waith gref iawn gyda Llywodraeth Cymru, ac maen nhw wedi nodi dro ar ôl tro ei fod eisiau i gynghorau chwarae rôl fwy, rôl fwy strategol, wrth lunio lleoedd lleol.

Yn wir, mae Un Llais Cymru yn cytuno â chanfyddiadau Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025, a nododd hynny fod angen blaenoriaethu a diogelu'r agenda ataliol.

Nid yw trefniadau partneriaeth yn cael eu defnyddio mor effeithiol ag y gallent fod. Mae'r gweithredu yn cael ei gyflawni orau trwy ymwneud ystyrlon â chymunedau ac mae anghydraddoldebau gwreiddio yng Nghymru sy'n gwaethygu.

Felly, credwn fod cynghorau cymuned a thref yng Nghymru yn symud tuag at ddod yn sefydliadau lleol cryfach, mwy proffesiynol, mwy strategol gyda rolau ehangach ym maes lles, creu lleoedd, gweithredu yn yr hinsawdd a gwytnwch cymunedol.

O ran rôl fwy mewn llywodraethu lleol, mae Llywodraeth Cymru wedi nodi dro ar ôl tro ei bod eisiau i gynghorau cymuned, cynghorau tref gymryd mwy o wasanaethau lleol, a chwarae rôl gryfach mewn democratiaeth a chyfranogiad lleol, cefnogi cyflawni Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a chyfrannu at gynlluniau datblygu lleol a gwneud lleoedd. Ac mae hyn yn golygu y bydd cynghorau yn cael eu hystyried fwyfwy fel partneriaid, nid cyrff ymylol.

Yn ail, rydym yn rhagweld y bydd mwy o gyfrifoldebau, yn enwedig mewn perthynas â lle a lles. Mae cyfrifoldebau yn y dyfodol yn debygol o ehangu mewn meysydd fel lles cymunedol a chynhwysiant cymdeithasol, rheolaeth amgylcheddol leol, addasu i'r hinsawdd ac adferiad natur, trafnidiaeth gymunedol a datblygu economaidd lleol a bywiogrwydd canol trefi. Rydym yn teimlo y bydd cynghorau sydd eisoes yn rhedeg neuaddau parc, digwyddiadau, gwasanaethau lleol mewn sefyllfa dda i ymgymryd â mwy.

Mae'r trydydd math o faes rydyn ni'n ei ragweld ac rydyn ni'n meddwl y bydd twf o gwmpas proffesiynoldeb y sector a'r disgwyliadau uchaf sy'n cael eu rhoi arno.

Felly, mae'r sector yn symud ymlaen, rydym yn gweithio'n agos iawn gyda'n cydweithwyr yn yr SLCC i sicrhau bod mwy o glercod cymwys, bod gofynion llywodraethu ac archwilio cryfach, bod gwell rheolaeth ariannol a thryloywder a safonau clir ar gyfer ymddygiad a hyfforddiant y cyngor. Ac mae'r newid hwn yn sicr wedi'i yrru gan y Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau, Cymru, 2021, a gyflwynodd y pŵer cyffredinol cymhwysedd, cynlluniau hyfforddi gorfodol, dyletswyddau cyfranogiad y cyhoedd a gofynion cynllunio corfforaethol.

Bydd cynghorau yn gweithredu fwyfwy fel cyrff cyhoeddus proffesiynol bach, nid fel y mae rhai pobl yn ei weld fel pwyllgorau gwirfoddol. Wrth gwrs, gwyddom nad yw

cynghorwyr cymunedol a thref yn wirfoddolwyr, ond maen nhw'n weision cyhoeddus mewn gwirionedd.

Mae'r 4ydd maes rydyn ni'n rhagweld y bydd rhyw fath o dwf i'r sector yn ymwneud â'r hinsawdd a bydd cyfrifoldebau natur yn tyfu. Mae gan Gymru dargedau hinsawdd a bioamrywiaeth uchelgeisiol iawn a bydd disgwyl i gynghorau cymuned a thref chwarae rhan lawer mwy yn yr agenda hon.

Felly byddant yn helpu i arwain prosiectau adfer natur lleol, gwella mannau gwyrdd a llwybrau teithio llesol, cefnogi cynlluniau ynni cymunedol, ac adeiladu gwytnwch hinsawdd mewn cynllunio lleol. Ac mae hwn yn faes lle gall cynghorau ddod yn arweinwyr hinsawdd lleol. Ac yn wir, rydyn ni wedi gweld llefydd fel Cyngor Tref Machynlleth yn datgan argyfwng hinsawdd. Rwy'n credu mai nhw oedd y dref gyntaf yng Nghymru i wneud hynny.

Math arall o faes lle rydym yn rhagweld twf y sector yw cydweithio agosach â phrif gynghorau. Felly, wrth i brif gynghorau wynebu mwy o bwysau ariannol,. Rydym yn rhagweld y bydd mwy o drosglwyddo asedau rhwng y sector awdurdod unedol a'r sector cynghorau cymunedol a thref, y bydd awdurdodau unedol yn chwilio am bartneriaid lleol, h.y. cynghorau cymuned a thref ar gyfer prosiectau cymunedol, ac yn sicr yn dibynnu ar gynghorau cymuned a thref ar gyfer cyflawni hyper-leol.

Rydym wedi gweld dros yr 20 mlynedd diwethaf y cyllid ar gyfer gwasanaethau anstatudol yn gostwng, ac mae cyfleoedd yn bendant, ond mae yna rai risgiau o fod rhai o'r gwasanaethau anstatudol hynny yn cael eu cymryd gan y sector cynghorau cymuned a thref.

Y 6ed maes o ran gweledigaeth ar gyfer y dyfodol, rydym yn credu y bydd yn ymwneud â mwy o ddemocratiaeth gyfranogol a digidol. Felly bydd y dyfodol yn cynnwys mwy o gyfarfodydd hybrid neu gyfarfodydd o bell, ymgynghoriadau digidol, cyllidebu cyfranogol, gwell cyfathrebu ar-lein a thryloywder, a gwneud penderfyniadau mwy hygyrch i drigolion lleol a'r cyhoedd.

Bydd cynghorau sy'n cofleidio offer digidol yn sicr yn dod yn fwy gwydn ac yn fwy cysylltiedig â thrigolion.

Mae'r 7fed ardal yn ymwneud â rôl gryfach mewn gwytnwch cymunedol. Yn gynyddol dros y 10, 20 mlynedd diwethaf, rydym wedi gweld argyfyngau o amgylch llifogydd, stormydd, pwysau costau byw, ac maen nhw wedi dangos pwysigrwydd gwytnwch lleol.

Felly rydym yn rhagweld y bydd cynghorau lleol yn cydlynu gwirfoddolwyr fwyfwy, yn darparu rhywfaint o gefnogaeth i gynllunio argyfwng. Yn ystod y blynyddoedd diwethaf, rydym wedi gweld gwaith gwych yn cael ei wneud gan Gyngor Tref Pontypridd, gan weithio gyda Rhondda Cynon Taf, yn delio â'r materion sydd wedi dod allan o lifogydd Afon Taf, er enghraifft.

Bydd cynghorau yn darparu mannau cynnes a chanolfannau cymunedol fwyfwy. Rydyn ni wedi gweld rhai enghreifftiau gwych yn ystod y blynyddoedd diwethaf mewn

llefydd fel Hwlfordd, gan gyflwyno canolfan gynnes, Blaenafon, rydych chi'n gwybod, mewn gwirionedd, mentrau trawiadol iawn sydd wedi galfaneiddio'r gymuned leol.

Ac yn olaf, gweithredu fel cysylltwyr rhwng preswylwyr a gwasanaethau. Ac rwy'n meddwl, wyddoch chi, rydym yn teimlo y bydd cynghorau cymuned a thref yn cael eu lleoli fwyfwy fel, mae'n debyg, angori cefnogaeth leol.

Ac yna yn olaf, mae'r math o 8fed math o faes gweledigaeth ar gyfer ein sector yn ymwneud â newid tuag at greu lleoedd strategol. Rwyf wedi cyfeirio yn gynharach bod gwaith gwyb yn cael ei wneud rhwng Ceredigion a 13 ardal wasanaeth wledig yn yr ardal honno. Ac o ran yr effaith ar gynghorau cymuned a thref yn y dyfodol, mae polisi cynllunio cenedlaethol Cymru, dogfen Cymru'r Dyfodol a Pholisi Cynllunio Cymru yn pwysleisio creu lleoedd, hunaniaeth leol a datblygu dan arweiniad y gymuned. Ac yn sicr bydd gan gynghorau cymuned a thref lais cynyddol mewn cynllunio datblygu lleol, adfywio canol trefi, teithio llesol a gwelliannau i'r maes cyhoeddus.

Felly, i dybio, mae cynghorau cymuned a thref yng Nghymru yn esblygu'n sefydliadau proffesiynol, strategol, cymunedol sydd â rolau ehangu ym maes llesiant, gweithredu yn yr hinsawdd, creu lleoedd a democratiaeth leol.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Felly diolch i'r ddau am eich amser heddiw. Mae wedi bod yn sgwrs ddiddorol. Rwy'n gwybod fy mod yn sicr wedi dysgu llawer.

Gobeithio bod y rhai sy'n gwrandao wedi gwneud hynny hefyd. Rwy'n credu ei bod wedi bod yn dda iawn clywed nid yn unig, yr holl bethau cadarnhaol a'r holl ffyrdd y mae cynghorau cymuned a thref yn effeithio ar ein cymunedau, ond hefyd y weledigaeth honno ar gyfer y dyfodol a ble, gobeithio y gallwn barhau i gael yr effaith honno.

Felly diolch, Lyn. Diolch, Paul, am eich amser heddiw. A diolch yn fawr, diolch am wrando.

Lyn Cadwallader (Un Llais Cymru)

Diolch, Bethan, am y geiriau caredig hynny. Ac ar ran Un Llais Cymru, byddai'n ddigalon pe na bawn i'n dweud diolch i Archwilio Cymru am helpu i gynnal y podlediad heddiw. A diolch yn fawr i'n cydweithwyr yn yr SLCC a alluogodd hyn i ddigwydd.

A diolch yn fawr iawn i'r cynghorau cymuned a thref sy'n darparu'r astudiaethau achos i gefnogi'r podlediad hwn. Diolch enfawr i bawb.

Beth Smith (Archwilio Cymru)

Diolch, 'rwy'n gwerthfawrogi'n fawr. Diolch eto i Lyn a Paul am eu cyfraniadau heddiw. Rwy'n siŵr y byddwch yn cytuno ei fod wedi bod yn sgwrs ddifyr iawn. Fel fu i mi sôn ar ddechrau'r bennod, mae hon yn bennod gyntaf mewn cyfres sydd yn edrych ar waith cynghorau cymuned a thref yng Nghymru. Felly cadwch lygad am y

bennod nesaf ble byddwch yn cael clywed lleisiau'r cyngorau eu hunain yn trafod y gwaith maent yn ei wneud yn eu cymunedau.

Rhian Jones (Archwilio Cymru)

Diolch am wrando ar y bennod hon o bodlediad Y Gyfnewidfa. Os fu i chi ei mwynhau, yna cofiwch danysgrifio ar eich darparwr podlediadau er mwyn dal penodau'r dyfodol. Mi fyddai rhannu'r podlediad neu adael adolygiad yn help mawr i ni.

Am fwy o wybodaeth, ewch i nodiadau'r bennod. Gallwch ganfod y dolenni a gwybodaeth berthnasol yno. Mae mwy o wybodaeth hefyd ar ein gwefan, archwilio.cymru. Os oes gennych unrhyw gwestiynau neu sylwadau, byddwn wrth ein boddau yn eu clywed.